

مسئولیت متن و شکل بدوش نویسنده مضمون میباشد، عقیده نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاين نمی باشد

۲۰۲۶/۰۷/۱۳

گردآورنده، نویسنده و مترجم: سیلانی

نقد یک خطای تاریخی

مقدمه

بررسی اعتبار منابع تاریخی یکی از اصول اساسی تحقیقات علمی است، زیرا نزدیکی زمانی یک نویسنده به رویداد، به‌تنهایی او را به شاهد عینی تبدیل نمی‌کند. در برخی نوشته‌های نویسندگان معاصر، از جمله مقاله محترم داکتر نوراحمد خالدی، یوناس هانوی به‌عنوان معاصر میرویس‌خان و حتی حاضر در زمان قیام سال ۱۷۰۹ معرفی شده است. این نوشته با تکیه بر اسناد کلیسایی بریتانیا، دانشنامه ایرانیکا، منابع ترکی، تحقیقات روسی و اثر اصلی هانوی، تاریخ تولد، پیشه، سفر او به ایران، زمان نشر کتاب و جایگاه واقعی گزارش‌هایش را از دیدگاه منبع‌شناسی تاریخی بررسی می‌کند.

برخی از نویسندگان ما، به‌شمول محترم داکتر نوراحمد خالدی، یوناس هانوی را «معاصر میرویس‌خان» معرفی کرده‌اند. محترم خالدی صاحب در بخش منابع مقاله خود می‌نویسد که هانوی در زمان وقوع قیام در منطقه حضور داشته و گزارش‌های او درباره میرویس‌خان و ضرب سکه او، از منابع دست اول غربی به شمار می‌رود (خالدی، ۲۰۲۶، بخش منابع). با این حال، بررسی زندگی‌نامه هانوی در منابع معتبر نشان می‌دهد که این ادعا با واقعیت‌های مسلم تاریخی سازگار نیست، زیرا هانوی نه‌تنها هنگام قیام سال ۱۷۰۹ در قندهار یا ایران حضور نداشت، بلکه در آن زمان هنوز متولد نشده بود.

ارنست تاکر در مدخل «یوناس هانوی» در دانشنامه ایرانیکا، سال‌های زندگی او را ۱۷۱۲ تا ۱۷۸۶ ثبت کرده و او را تاجری انگلیسی معرفی می‌کند که در سال‌های پایانی سلطنت نادرشاه به ایران سفر کرده بود (Tucker, 2003, pp. 658–659). گالری ملی پرتره بریتانیا نیز سال‌های زندگی هانوی را ۱۷۱۲–۱۷۸۶ درج کرده است. افزون بر دانشنامه ایرانیکا، منابع رسمی کلیسایی و موزیمی بریتانیا نیز سال تولد یوناس هانوی را ۱۷۱۲ ثبت کرده‌اند. کلیسای جامع پورتموث می‌نویسد که تعمید او در ۲ اگست ۱۷۱۲ در پورتموث ثبت شده بود (Portsmouth Cathedral, 2021). کلیسای وست‌مینستر نیز تصریح می‌کند که هانوی در همین تاریخ در پورتموث تعمید داده شد (Westminster Abbey, n.d.). گالری ملی پرتره بریتانیا نیز سال‌های زندگی او را ۱۷۱۲–۱۷۸۶ ثبت کرده است (National Portrait Gallery, n.d.). البته تاریخ تعمید را نباید بدون سند مستقل، دقیقاً روز تولد دانست، اما مجموع این منابع به‌روشنی ثابت می‌کند که هانوی در سال ۱۷۱۲، یعنی سه سال پس از قیام میرویس‌خان در ۱۷۰۹، متولد شده بود.

یوناس هانوی در آغاز تاجر بود و پس از فراگیری حسابداری و امور تجاری، از سال ۱۷۲۹ برای چندین سال در مرکز تجارتی انگلیسی‌ها در لیزبون فعالیت کرد. سپس به «شرکت روسیه» پیوست و از راه سن‌پترزبورگ وارد تجارت مرتبط با دریای خزر و ایران شد. او در سال‌های بعد به‌عنوان جهانگرد، نویسنده، مصلح اجتماعی و نیکوکار نیز شهرت یافت، در سال ۱۷۵۶ در تأسیس «انجمن دریایی» سهم گرفت، از کودکان بی‌سرپرست و جوانان فقیر حمایت می‌کرد و در سال ۱۷۶۲ به‌عنوان یکی از کمیسرهاى اداره تأمینات خوراکی نیروی دریایی بریتانیا مقرر شد. بنابراین، مناسب‌تر است هانوی را تاجر، جهانگرد، سفرنامه‌نویس و مصلح اجتماعی انگلیسی معرفی کنیم، نه

مورخ رسمی یا مأمور سیاسی رویدادهای قندهار (Portsmouth Cathedral, 2021; National Portrait Gallery, n.d.; Westminster Abbey, n.d.).

سفر هانوی به ایران در سال ۱۷۴۳، یعنی حدود سی و چهار سال پس از قیام میرویس‌خان آغاز شد. بر بنیاد معلومات دانشنامهٔ ایرانیکا، او در همان سال به سن‌پترزبورگ رفت تا برای «شرکت روسیهٔ بریتانیا» کار کند و اندکی بعد برای بررسی وضعیت تجارت این شرکت در ایران و تحقیق دربارهٔ فعالیت‌های نمایندهٔ آن، جان التون، مأمور سفر به ایران شد. هانوی پس از عبور از دریای خزر به شمال ایران رسید و در لنگرود با التون دیدار کرد. برداشت نخستین او از وضعیت تجارت بریتانیا مثبت بود. از این‌رو، کاروان آزمایشی‌ای از کالاها را به مقصد مشهد آماده ساخت. این سفر در استرآباد متوقف شد، جایی که هانوی بازداشت گردید و بخش عمدهٔ کالاهایش به دست نیروهای محمدحسن‌خان قاجار، که در آن زمان علیه نادرشاه شورش کرده بود، غارت شد. او پس از بازگشت به لنگرود، به تشویق التون برای مطالبهٔ خسارت به اردوگاه سلطنتی در نزدیکی همدان رفت. نمایندگان شاه وعدهٔ جبران خسارت را دادند، اما او را برای پیگیری موضوع دوباره به استرآباد فرستادند. هانوی نیز پس از مذاکرات دشوار تنها بخشی از زیان خود را دریافت کرد و در سپتامبر ۱۷۴۴ به روسیه بازگشت (Tucker, 2003, pp. 658–659). بنابر این، قلمرو مشاهدات مستقیم او شمال ایران و اردوگاه سلطنتی نادرشاه در سال‌های ۱۷۴۳ و ۱۷۴۴ بود، نه قندهار سال ۱۷۰۹.

منابع علمی ترکی نیز ورود هانوی به ایران در سال ۱۷۴۳ را تأیید می‌کنند. اوموت قیرجا در مقالهٔ «منابع اساسی تاریخ افشاریان در دورهٔ نادرشاه»، هانوی را تاجری انگلیسی معرفی می‌کند که در سال ۱۷۴۳ برای توسعهٔ تجارت میان انگلستان و ایران وارد ایران شد. به نوشتهٔ قیرجا، اموال او در استرآباد غارت شد، سپس برای دریافت حمایت و جبران خسارت به نادرشاه مراجعه کرد و سرانجام گزارش سفرش را در سال ۱۷۵۳ در چهار جلد منتشر ساخت. نویسنده اثر هانوی را از جمله منابع مربوط به وضعیت سیاسی و اجتماعی ایران در دورهٔ نادرشاه بررسی می‌کند. (Kirca, 2021, p. 8) بنابر این، این منبع ترکی نیز نشان می‌دهد که حضور مستند هانوی در ایران به سال ۱۷۴۳، یعنی حدود سی و چهار سال پس از قیام میرویس‌خان، مربوط است. از این‌رو، نمی‌توان او را شاهد عینی قیام قندهار در سال ۱۷۰۹ دانست.

هانوی پس از بازگشت به انگلستان، اثر مشهور خود را با عنوان *An Historical Account of the British Trade over the Caspian Sea* در سال ۱۷۵۳ در لندن و در چهار جلد منتشر کرد. در مشخصات چاپ نخست، نام آقای دادزلی به‌عنوان ناشر یا فروشندهٔ اصلی کتاب درج شده است (Hanway, 1753; Tucker, 2003, pp. 658–659). دو جلد نخست عمدتاً به تجارت دریای خزر و سفر هانوی از انگلستان، روسیه و دریای خزر به شمال ایران اختصاص دارد. بخش‌هایی از این دو جلد که در آن‌ها هانوی مشاهدات شخصی خود، از جمله وضعیت شمال ایران و اردوگاه نادرشاه را گزارش می‌کند، ارزش منبع دست اول دارد. هرچند این مجلدات گزارش‌ها و نوشته‌های اشخاص دیگری، مانند جان التون و کپتان وودروف، را نیز شامل می‌شود. دو جلد سوم و چهارم، که با عنوان *The Revolutions of Persia* نیز شناخته می‌شوند، تحولات ایران را از واپسین سال‌های سلطنت شاه سلطان حسین و برآمدن هوتکیان تا دورهٔ نادرشاه بررسی می‌کنند. دانشنامهٔ ایرانیکا این بخش تاریخی را عمدتاً متکی بر نوشته‌های یوداش تادئوش کروسینسکی، لوئی آندره دو لا مامی دو کلراک و «جیمز بیلی فریزر» معرفی کرده است. (Tucker, 2003, p. 659) با این حال، ذکر نام جیمز بیلی فریزر از نظر زمانی نمی‌تواند درست باشد، زیرا او در سال ۱۷۸۳، یعنی سی سال پس از نشر کتاب هانوی، متولد شد. به احتمال بسیار زیاد، منظور جیمز فریزر، پدربزرگ او و نویسندهٔ کتاب *The History of Nadir Shah*، چاپ لندن در سال ۱۷۴۲، بوده است.

محققان روسی نیز گزارش هانوی را با منابع هم‌زمان دیگر مقایسه کرده‌اند. ماخاچ موسایف و ابراهیم اباکاروف، در مقالهٔ خود دربارهٔ روایت‌های یوناس هانوی و لوئی بازن از لشکرکشی نادرشاه به داغستان، به‌صراحت یادآور می‌شوند که هانوی شاهد مستقیم رویدادهای سال‌های ۱۷۴۱–۱۷۴۳ نبود، زیرا این حوادث یک تا سه سال پیش از ورود او به ایران و منطقهٔ قفقاز رخ داده بود. آنان با مقایسهٔ دو روایت نتیجه می‌گیرند که معلومات شفاهی لوئی بازن، که هنگام ورود نادرشاه به دربند در آن شهر حضور داشت، اساس گزارش هانوی را تشکیل داده است.

با این حال، هانوی از معلومات بازن فراتر رفت و از گزارش‌های جان التون، کپتان وودروف، جان کوک، اروپاییان و مأموران حاضر در خدمت روسیه و ایران، اسناد رسمی روسی و احتمالاً روایت‌های اتباع ایرانی نیز استفاده کرد. از این‌رو، گزارش هانوی دربارهٔ لشکرکشی داغستان یک روایت غیرمستقیم اما چندمنبعی است، نه گزارش یک شاهد عینی. (Musaev & Abakarov, 2019, pp. 566, 569–571) بر بنیاد همین معیار منبع‌شناختی می‌توان

نتیجه گرفت که معلومات هانوی درباره قیام میرویس‌خان در سال ۱۷۰۹، که سه سال پیش از تولد او رخ داده بود، بهمراتب غیرمستقیم‌تر بوده و نمی‌تواند گزارش دست اول یا شهادت عینی شناخته شود.

یوناس هانوی پس از سال‌ها فعالیت تجاری، اجتماعی و نویسندگی، در ۵ سپتامبر ۱۷۸۶، در هفتادوچهارسالگی وفات کرد و در کلیسای سنت مری در هانول به خاک سپرده شد. کلیسای جامع پورتموث و کلیسای وست‌مینستر هر دو تاریخ وفات او را ۵ سپتامبر ۱۷۸۶ ثبت کرده‌اند. دو سال بعد، به پاس فعالیت‌های اجتماعی و خیریه او، یادبودی در کلیسای وست‌مینستر برایش ساخته شد (Portsmouth Cathedral, 2021; Westminster Abbey, n.d.).

بر بنیاد این اسناد، معرفی یوناس هانوی به‌عنوان «معاصر میرویس‌خان» نیازمند توضیح و محدودسازی جدی است. اگر منظور از معاصر، صرفاً تعلق به قرن هجدهم یا نزدیکی زمانی به دوره هوتکیان باشد، می‌توان با تسامح از این اصطلاح استفاده کرد؛ اما اگر منظور آن باشد که هانوی در زمان قیام زنده بوده، در منطقه حضور داشته یا رویدادهای سال ۱۷۰۹ را شخصاً مشاهده کرده است، این ادعا از بنیاد نادرست است. هانوی در سال ۱۷۱۲ متولد شد، در سال ۱۷۴۳ به ایران سفر کرد، کتابش را در سال ۱۷۵۳ منتشر ساخت و در سال ۱۷۸۶ وفات کرد. از این‌رو، گزارش او درباره قیام میرویس‌خان و قتل گرگین‌خان، منبع ثانوی نسبتاً نزدیک به دوره است، نه سند دست اول و نه روایت یک شاهد عینی.

نتیجه‌گیری

بر بنیاد منابع معتبر، یوناس هانوی در سال ۱۷۱۲، سه سال پس از قیام میرویس‌خان متولد شد و نخستین سفر او به ایران در سال ۱۷۴۳ صورت گرفت. بر این اساس، او نه شاهد قیام سال ۱۷۰۹ بود و نه در آن زمان در منطقه حضور داشت. بخش‌هایی از کتاب هانوی درباره سفرهای خودش و اوضاع ایران دوره نادرشاه ارزش منبع دست اول دارد، اما گزارش‌های او درباره هوتکیان و رویدادهای پیش از تولدش، بر نوشته‌ها و روایت‌های دیگران استوار است. بنابراین، هانوی را باید منبع ثانوی نسبتاً نزدیک به دوره هوتکیان دانست، نه شاهد عینی قیام میرویس‌خان.

منابع

خالدی، نوراحمد. (۲۰۲۶). «میرویس‌خان هوتکی (جورج واشنگتن افغانستان): چگونه نقشه سیاسی منطقه را برای ابد تغییر داد!» نسخه مقاله مورد بررسی، بخش منابع.

Hanway, J. (1753). *An Historical Account of the British Trade over the Caspian Sea, with a Journal of Travels through Russia into Persia*. London: Mr. Dodsley.

Kırca, U. (2021). "Nadir Şah Dönemi Afşarlı Tarihi'nin Ana Kaynakları." *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi (İRTAD)*, 6, 1–15.

Musaev, M. A., & Abakarov, I. M. (2019). "Джонас Хенвей и Луи Базен о дагестанском походе Надир-шаха 1741–43 гг." *История, археология и этнография Кавказа*, 15(4), 556–572.

Portsmouth Cathedral. (2021). "The Life of Jonas Hanway." Portsmouth Cathedral.

Tucker, E. (2003). "Hanway, Jonas." *Encyclopaedia Iranica*, Vol. XI, Fasc. 6, pp. 658–659.

Westminster Abbey. (n.d.). "Jonas Hanway." Abbey Commemorations.

https://www.portsmouthcathedral.org.uk/portsmouth-cathedral-news/article-nkrp7?utm_source=chatgpt.com

https://www.iranicaonline.org/articles/hanway/?utm_source=chatgpt.com

https://www.westminster-abbey.org/abbey-commemorations/commemorations/jonas-hanway?utm_source=chatgpt.com

https://www.npg.org.uk/collections/search/person/mp02024/jonas-hanway?utm_source=chatgpt.com

https://archive.org/details/bim_eighteenth-century_an-historical-account-of_hanway-jonas_1753_1?utm_source=chatgpt.com

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1743907?utm_source=chatgpt.com
https://archive.org/details/revolutionsofper00hanw?utm_source=chatgpt.com
file:///C:/Users/Ghalib/Downloads/administrator,+%D0%A3%D0%BF%D1%80%D0%B
0%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%8E%D1%89%D0%B8%D0%B9+%D0%B6%D1%83
%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC,+%D0%9C%D1%83%D1%81
%D0%B0%D0%B5%D0%B2,+%D0%90%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80
%D0%BE%D0%B2+%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0.p
df